

Comparative Analysis of Gutb and Fakhri's Translations of "Khosrov and Shirin"

Qütb ilə Fəxrinin "Xosrov və Şirin" Tərcümələrinin Müqayisəli
Təhlili

Kutb ve Fahri'nin "Hüsrev ü Şirin" Çevirilerinin Karşılaştırılması

Samire ALIYEVA¹

Azerbaijan National Academy of Science,
Institute of Literature named after Nizami
Ganjavi, Department Nizami, Baku, Azerbaijan

ABSTRACT

The first translation of the poem "Khosrov and Shirin" by the genius Azerbaijani poet Nizami Ganjavi in Turkish language belongs to Kharezmi Gutb and Fakhri. Both poets who lived in the 14th century translated the poem into Turkish by making certain additions to the work they translated, shortening some parts and adding new verses. This was also considered acceptable in medieval Turkish translations.

The poet of the Golden Horde, Kharezmi Gutb translated the poem "Khosrov and Shirin" into Turkish for the first time in 1341 and presented it to Tini bey and Maleyka khanum. Gutb's translation was retranslated and edited by Berke Fagih in Egypt in 1383. The only copy of the work is kept in the National Library of Paris.

In 1367, Fakhreddin Yagub ibn Muhammad Fakhri presented the translation of "Khosrov and Shirin" to Isa Bey from the Aydinogullari dynasty. German scientist Barbara Flemming conducted the first research on the work and presented it to the world science in 1974 together with Fakhri's handwriting. The only copy of the manuscript is kept in the Marburg library in Germany.

Both Fakhri and Gutb have made great contributions to the enrichment of Turkish language and literature.

Keywords: Gutb, Fakhri, translation, "Khosrov and Shirin", translator

Öz

Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gencevi'nin "Hüsrev ü Şirin" adlı mesnevisinin Türkçeye ilk çevirisini yapan Harezmi Kutb ve Fahri olmuştur. 14. yüzyılda yaşayan her iki şair de çevirdikleri esere bazı eklemeler yaparak, bazı bölümleri kısaltarak ve yeni dizeler ekleyerek eseri Türkçeye tercüme etmişlerdir. Ortaçağ Türkçesi çevirilerinde de bu durum kabul edilebilir görülüyordu.

Altınordu şairi Harezmi Kutb, "Hüsrev ü Şirin" mesnevisini ilk kez 1341 yılında Türkçeye tercüme ederek Tini bek ve Meleyke Hatun'a sunmuştur. Kutbun çevirisi 1383-te Mısır'da Berke Fakih tarafından yeniden çevrilerek düzenlendi. Eserin tek nüshası Paris Milli Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

1367 yılında Fahreddin Yakub bin Muhammed Fahri, Aydınogulları hanedanından olan İsa Bey'e "Hüsrev ü Şirin" mesnevisini takdim etmiştir. Esere ilişkin ilk araştırmayı Alman bilim insanı Barbara Flemming gerçekleştirmiş ve Fahri'nin el yazısıyla birlikte 1974 yılında bilim dünyasına sunmuştur. El yazması, yegâne nüsha olarak Almanya'daki Marburg kütüphanesinde korunmaktadır.

Türk dili ve edebiyatının zenginleşmesinde gerek Fahri gerekse de Kutb'un katkıları inkâr edilemez.

Anahtar Kelimeler: Kutb, Fahri, çeviri, Hüsrev ü Şirin", çevirmen

Geliş Tarihi/Received	27.02.2024
Revizyon Veriliş	16.07.2024
Tarihi/Revision Issued	
Revizyon Bitiş	17.07.2024
Tarihi/Revision Ended	
Kabul Tarihi/Accepted	26.07.2024
Yayın Tarihi/Publication Date	17.09.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

E-mail: samira.aliyeva@lit.science.az

Cite this article: Aliyeva, S., (2024). Comparative Analysis of Gutb and Fakhri's Translations of "Khosrov and Shirin". *A Journal of Iranology Studies*, 21, 1-7.

Atif: Aliyeva, S., (2024). Qütb ilə Fəxrinin "Xosrov və Şirin" Tərcümələrinin Müqayisəli Təhlili. *Doğu Esintileri*. 21, 1-7.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

GİRİŞ

Xarəzmli Qütb'lə eyni yüzillikdə, yəni XIV. əsrdə yaşayıb-yaratmış Fəxrəddin Yaqub ibn Məhəmməd Fəxri də Nizami Gəncəvi'nin "Xosrov və Şirin" əsərini Türk dilinə tərcümə edərək bu çətin, məsuliyyətli işi həyata keçirmişdir. Həm Fəxri həm də Qütb əsəri hansı əl yazmadan tərcümə etdiklərini qeyd etmirlər. Nizami'nin 1180-ci ildə yazdığı poemanı əsrlər sonra tərcümə etmiş şairlər bir neçə katib tərəfindən köçürülmüş, müəyyən dəyişikliklərə məruz qalmış əl yazmalardan istifadə etmişlər. Bu da tərcümə əsəri orijinala müqayisə etməyi çətinləşdirir.

Çox güman ki, hər iki şairin birbirlərinin tərcümələrindən xəbərləri olmamışdır. Onların əsərləri arasında oxşar cəhətlər olmasına baxmayaraq fərqli məqamlar da mövcuddur. Bu da orta əsr tərcümə sənətinin xüsusiyyətlərindən irəli gəlir.

Əsas hissə

XIV. əsr Özbək ədəbiyyatının dünyaca məşhur istedadlı nümayəndəsi şair Qütb'ün ədəbi irsindən bizə yalnız "Xosrov və Şirin" dastanı gəlib çatmışdır. "Xosrov və Şirin" dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi'nin poemasının sərbəst tərcüməsi olmaqla yanaşı, Özbək epik poeziyasının əsas əsərlərindən biri hesab olunur. Xarəzminin uğurlu tərcüməsi və orijinala əlavə etdiyi bir sıra yeniliklər şairin ədəbi təcrübəsindən, dünyagörüşündən, yüksək ədəbi-bədii zövqündən, poetik istedadından xəbər verir. Şair "Xosrov və Şirin" tərcüməsi Nizaminin eyniadlı əsərindən götürülsə də, özünəməxsus bədii tərcümə keyfiyyətləri ilə seçilir. Əsər Özbəkistan klassik ədəbiyyatında ilk böyük epik poeziya nümunəsi hesab olunur.

20-ci əsrin 30-cu illərindən başlayaraq A.N.Samayloviç, A.Zayonçkovski, T.Tahircanov, Y.Bertels, E.Nəcib, P.Xəlilov, N.Araslı kimi görkəmli tədqiqatçılar Qütbün "Xosrov və Şirin" əsəri üzərində araşdırmalar aparmış, qiymətli məlumatlar təqdim etmişlər. Polyak alimi A.Zayonçkovski poemanı mətnşünaslıq və linqvistik baxımdan tədqiq etmişdir. Onun araşdırmaları və əldə etdiyi nəticələr dünyanın müxtəlif jurnallarında məqalələr şəklində dərc olunmuşdur (Zayonçkovski, 1962, s.56-62). Alimin əsas xidmətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, faksimile əsasında ilk dəfə olaraq "Xosrov və Şirin" poemasının transliterasiyasını və lüğətini tərtib etmiş, Qütbün əlyazmasını ətraflı şəkildə təhlil edərək orijinal əsərlə müqayisələr aparmışdır. Görkəmli alim Y.Bertels isə əsas diqqəti "Xosrov və Şirin" poemasının ədəbi analizinə yönəltmişdir (Bertels, 1956, s.101-128). T.Tahircanov "Tarixdən ədəbiyyata" kitabında, həmçinin şair "Xosrov və Şirin" əsərinin tədqiqinə həsr etdiyi monoqrafiyasında şairin həyatına dair bioqrafik məlumatlar vermiş, Nizami və Qütbün poemalarını müqayisəli təhlil etmişdir (Tahircanov, 1946, s.252).

1973-cü ildə E. İ. Fazilov Daşkənd'də Qütb'ün "Xosrov və Şirin" poemasının yeni əlifbaya transliterasiyasını "Xorəzm abidələri" adı altında nəşr etdirmişdir. İ. M. Muhamedzyanovun fikrincə, bu nəşrdə bəzi nöqsanlar vardır. Məsələn, lüğətin və terminlərin elmi izahının olmaması əsərin nöqsanlarından biri hesab edilə bilər (Muxammetziyanov, 2009, s.7).

Ədəbiyyatşünaslıqda Xarəzmli Qütbün əsəri haqqında ziddiyyətli fikirlərə rast gəlirik. Həmid Araslı (Araslı, 1958:s.21) və Pənah Xəlilov (Xəlilov, 1987, s.35-72) Qütbün "Xosrov və Şirin" poemasını tərcümə adlandırdıqları halda, Qəzənfər Əliyev (Əliyev, 1985, s.12) və Əmir Nəcib (Nəcib, 1979, s.37) orijinal əsər kimi qəbul edirlər. Əmir Nəcib Qütbün əsərinin beytlərinin sayının Nizami əsəri ilə müqayisədə (müvafiq olaraq 4700 və 7000 olmaqla) az olduğunu göstərir. Y.Bertels isə bu əsəri gah tərcümə, gah da müstəqil əsər adlandırmışdır (Bertels, 1965, s.149-150). N.Araslı isə qeyd edir ki, "Türk dilində Nizami mövzularında orijinal poema qələmə alan şairlər mövzu üçün xarakterik olan, təsvirini zəruri hesab etdikləri hissələri, öz zövqlərinə daha uyğun gələn motiv və epizodları ana dilində ifadə edərkən istər-istəməz tərcümə yolunu tutur, sələflərinin əsərindəki müəyyən fəsil və ayrı-ayrı parçaları bilavasitə türk dilinə çevirərək öz poemalarına daxil edirlər. Bu vəziyyət isə tərcümə kimi qələmə alınan poemalara bir orijinalıq, orijinal əsər kimi yazılan poemalara isə tərcümə mahiyyəti verir" (Araslı, 1980, s.18-19).

Möhsün Nağısoylu isə Qütbün "Xosrov və Şirin" əsərinin tərcümə olduğunu qəbul edir və orijinala tərcümə arasındakı fərqlərin səbəblərinə dair öz mülahizələrini irəli sürür: "Birincisi, Nizami əsərində təsvir olunan müəyyən tarixi etnoqrafik hadisə və epizodlarla bağlıdır. Məsələn, Xəlilov.P qeyd etdiyi kimi, Nizaminin "Xosrov və Şirin"ində atəşpərəstlikdən bəhs edən yerləri Qütb türkcəyə çevirməyə cürət etməmişdir. İkincisi isə ola bilsin ki, bu dəyişiklikləri, qısaltmaları Qütb deyil, tərcümənin mövcud yeganə nüsxəsinin katibi Berke Fəqih etmişdir. Üçüncüsü, onu da istisna etmək olmaz ki, Qütbün istifadə etdiyi orijinalın əlyazmasında həmin hissələr, ümumiyyətlə yox imiş, yəni onları nüsxənin katibi bilərəkdən buraxıbmiş. Dördüncüsü, ən başlıcası

isə orijinala tərcümənin mətnləri arasındakı mövcud fərqlər, ayrıntılar orta əsrlərin bədii tərcümə sənətinin sərbəst-yaradıcı qolu üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətlərlə, özəl cəhətlərlə bağlıdır” (Nağısoylu, 2000, s.35-36).

Qütb və Fəxri əsəri tərcümə edərəkən hadisələri, süjetləri qısaltmamış, sadəcə olaraq süjetə birbaşa aidiyyəti olmayan fəsilləri birləşdirərək adlarını dəyişdirmişlər. Bundan əlavə, “Xosrov və Şirin” dastanının süjet xəttinə aid olmayan giriş və yekun hissələrini ixtisar etmişlər. Bu ixtisarlər nəticəsində fəsillərin sayının azalmasına baxmayaraq, əsərin məzmununa, süjet xəttinə, kompozisiyasına heç bir xələl gəlməmişdir. Şairlər əsərin tərcüməsində ərəb, fars sözlərindən çox az istifadə etmiş, bacardıqları qədər türk dilinə üstünlük vermişlər. Bu da o dövr üçün mühüm hadisə idi.

Nizaminin “Xosrov və Şirin” əsəri 5700 beytə yaxındır. Xarəzminin tərcüməsi 4733, Fəxrinin çevirisi isə 4683 beytdən ibarətdir. Beləliklə, orijinal əsərlə tərcümələr arasında 1000 beytə yaxın fərq vardır. Bu fərq bizi belə düşünməyə vadar edir ki, ya Qütb Nizaminin kifayət qədər uzun bədii təsvirlərindən bəzilərinə ixtisar etmiş, ya da bizə gəlib çatmış əlyazma naqisdir. Ancaq Nizaminin əsərindəki fəsil başlıqları Qütbün tərcüməsində eynilə saxlanıldığından mövcud çatışmazlıqların hekayənin bütövlüyünü pozacaq xarakter daşmadığı anlaşılır. Hər iki şair orijinal vəznə sadıq qalaraq əsəri məfailün məfailün faülün ölçüsündə tərcümə etmişlər. “Vəznə baxımından əsərin orijinalına sadıq qalan şairin (məfailün məfailün faülün) sadəcə, çəharyar mədhyyəsinə “Kutadqu Bilig” vəznəylə (faülün faülün faülün faül) yazması, Köprülüyə görə, Türk və İran ədəbiyyatında başqa örnəyi olmayan bir orijinalıq təşkil etməkdədir” (Hacıeminoğlu, s.56). Hər iki əsərin müqayisəli təhlilinə nəzər salaq:

Qütbün tərcüməsi səbəb-i təlif-i tövhid, minacat, nət’, “Allāh ta’ālā-nıñ təvhidin ajur”, “İflāk harəkəti-niñ sözi”, “Tanrı taalā-nıñ münāzātı”, “Rasūl ‘aleyhi-s-sälām na’tı”, “Rasūl alajhi-s-s-sälām-nıñ tort jary ögdüsü” başlıqlarla başlayır. Fəxri isə heç bir başlıq qoymadan Allahın təklisi, özünün bağışlanması hissələrini türk dilinə tərcümə etmişdir:

Qütb

ilāhī tävfıqıñ qabyyn aça ber

könül-gä rahmätin uryınyın saça ber

könül ber kim jaqınyñya jarasun

ađın ğaflät bu köñlüm-din jyrasun

bu köñlüm küzgüsin sajqal qylu ber

qamuy müşkil-lärimni hall qylu ber elümden gelmesün hiç na-bekari (Zayonçkovski, 1958, s.2; Flemming, 1974, s.255)

Fəxri

inayət qapusun ben quluna aç

kerem qıl rahmetüni gönlüme

gönül ver kim seni bile yaqın ol

dahi dil kim oquya aferin ol

yaramazdan dilümi dutgil ari

Fəxri’dən fərqli olaraq, Qütbün tərcüməsində Məhəmməd peyğəmbərin nət’indən sonra peyğəmbərin səhabələrindən Ebu Bəkr, Ömər, Osman, Əli xəlifələrinin tərifinə aid fəsil yer alır. O. Şarafiddinov hesab edir ki, dörd xəlifə haqqındakı fəsil “üçüncü müəllif”, yəni Berke Fəqih tərəfindən yazılmışdır (Şarafiddinov, 1978, s.243).

jana bu rasūl-nıñ säwär eşläri

qylur erdi-lär tutşy ħajr işläri

bu tört eş başy ol atıq erdi bil

köni dādy icrā jarar erdi qyl (Zayonçkovski, 1958, s.26)

Səhabələrin mədhindən sonra gələn “şāh-zādä Tini-Bäg han mādhi və Mälikä märhümä han Mälük mādhi rahmatallah” fəsli Qütbə əsəri sifariş verən hökmdarın və xanımının mədhinə həsr etmişdir. Fəxrinin tərcüməsində isə bütünlüklə Aydinoğullar sülaləsinin və İsa bəyin mədhə “Fəxrəddin mədh” başlıqlı hissədə verilmişdir:

Qütb

Fəxri

Ulus el ärkligi sultāny hany	şeh-i ferhunde fahr-i devlet ü din
žihān halqy tən ol tən icrā žāny	mükerrem İsa bin Mehmed bin Aydın
hanymyz Tini-bäg şāh-i žuvān baht	ki mislin görmedi gerdun-i gerdan
kim oş andyn quwanur tāž hām that	saadet vermis ana pak Yazdan
jeti iqlīm icrā hāly bu zamānda	Çalapdan cümle maqsudi müyesser
tāñiq joq şäksiz ol barça žihānda	onat düşdi işi cümle seraser
(Zayonçkovski, 1958, s.28)	(Flemming, 1974, s.268)

“Qütb yalnız əsəri Türk dilinə tərcümə etməklə kifayətlənmiş, hekayənin süjet xəttinə yeni bir əlavə etməmişdir. Nizaminin əsərində olan fəsil başlıqlarının da eyni olması bunu bir daha sübut edir” (Gülmez, 2003, s.18). Fəxrinin “Xosrov və Şirin” tərcüməsini fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biri də Xosrovlə Bəhram Çubin arasında gedən mübarizə və Bəhramın döyüşdə məğlub olub Çinə getməsi bölümlərini Firdovsi'nin “Şahnamə”sindən götürərək əsərə daxil etməsidir. “Husrev ve Behram yerine çeriyile gelüp”, “Husrev Behram yerü yerine çeriyile gelüp yüz be-yüz olup...”, “Behram qız qardaşına gelüp qız qardaş nasihat etdüğü yerdür”, “Husrev begleriyle tanışduğun eydür”, Çubin meydana girüp Behram çoqal giyüp Çubini öldürmek...”, “ Qayser-i Rum banuyı Güstehem alup qızı Meryem qatına iledüp”, “Behram Çubin qaçup Çinə varduğun eydür” başlıqlarla başlayan hissələr və başlıq qoymadan yazdığı beytlər “Şahnamə”dən götürülmüşdür. Qütbün tərcüməsində belə hissələrə rast gəlinmir:

şehum buyurdi Firdevsi sözinden
 yetürem nazmını matbu u Şirin
 qılıban şekrini şehdile memzuc
 yedurem halqa şirin havz-i Şirin
 şehüm müzdine yeye hal-i giti
 şeh u derviş u münim yeg ü miskin
 çu buyurdi şehüm Firdevsi şirin
 qılıban tercüme hoş-resm tazmin
 Nizami nazmına memzuc ederven
 çu gendüzüme borç etdüm öderven (Flemming, 1974, s.266)

Qütb tərcüməsində Nizaminin əsərindəki “Xosrovun dilindən Barbədin qəzəl oxuması” və “Şirinin dilindən Nəkisanın qəzəl oxuması”ı dialoqlarından iki fəsil çıxartmışdır (Qanixanov, 1994, s.8). A.Zayonçkovski hesab edirdi ki, Qütb orijinal mətnə mövcud olan və süjet xəttinə daxil olmayan hissələri ötürmüş, tərcümə etməmişdir. Alim buna misal olaraq türk mətnində “Barbədin 30 nəğməsi”nin olmadığını göstərmişdir (Teyer, 2012, s.86). Eyni fikri şərqşünas alim Q.Beqdeli də söyləmiş və əlavə olaraq bildirmişdir ki, “Nizaminin “Xosrov və Şirin” poemasının həcmi çoxsaylı siyahıların hazırlanması zamanı interpolyasiya hesabına genişlənməmişdir. Qütb isə indiki alimlərin hesab etdiyindən daha dəqiq əlyazmadan istifadə etmişdir” (Beqdeli, 1980, s.8). Fəxrinin tərcüməsində Şirinin dilindən Nəkisanın qəzəl oxuması və Xosrovun dilindən Barbədin qəzəl oxuması bölmələrində

4 fəsil çıxarılmış, 2 fəsil adsız, 2 fəsil isə fərqli - “ve Husrev qatında çeng çalındığı yerdür”, “Şirin gelüp Husrevin odağında otururken Şirin ayru odada” başlıqlar altında verilmişdir. Hər iki şairin tərcümələrinə nəzər yetirək:

Fəxri	Qütb
uyıma ey göz imdi bir zaman sen	ujuma bir zaman əj дәvlätim kim
ki devletde bulasın bir nişan sen	mägär tabsam köñüldäki tiläkim
benümle düzün ey baht yeter qaç	sabyr tayyndyn umynçñ subhy bälgür
kilidile bu gönlün bağına aç	bu köñlüm-nün közingä imdi bir nur
(Flemming, 1974, s.457)	(Zayonçkovski, 1958, s.249)

XIV əsrdə yaşamış hər iki şairin tərcümələrində olan oxşarlıq da diqqətimizdən yayınmır. “Şirinin Xosrovu elmə rəğbətəndirməsi”, “Büzürgümüdün “Kəlilə”dən qırx incə mətləb söyləməsi”, “Nizaminin oğlu Məhəmmədə nəsihət etməsi”, “Peyğəmbərin meracı”, “Nəsihət və kitabın sonu”, “Toğrul şahın Nizamini tələb etməsi” kimi fəsilləri əsərlərinə daxil etməmişlər. Türkdilli müəllif Qütb Azərbaycan şairinin dünyanın faniliyi, paxıl və nankor insanların fəlsəfi hikmətamiz düşüncələrini xeyli ixtisar etmişdir. Məsələn: “Xosrovun sərdabəsində Şirinin ölməsi” fəsil məsnəvinin L.A.Xetaqurov tərəfindən hazırlanmış elmi-tənqidi mətnində 134 beytdir. Qütbdə isə həmin fəsil 59 beytdir (Qanixanov,1994:s.8). Fəxrinin tərcüməsində həmin fəsil heç bir başlıq qoyulmadan 42 beyt daxilində verilmişdir:

Qütb	Fəxri
nitək kim subh sadiq baş kötürdi	seher çun başın uyqudan götürdi
Şirın başynya joqalmaqlıq kätürdi	helaki gönline Şirin getürdi
qaçub zängi-din aj mağrib-qa keldi	buyurdi şehriyarı ol niku-ahd
subh rāngi tişi-teg açylu küldi	ana üd ağacından düzeler mehd
bujurdy qyldy-lar tābut ol kün	pes altun tahtayile qaplayalar
qamuş tābutyny qablab tozdy altun	delim incü guher çoq saplayalar
murassa qyldy jinçü lal-dyn bin	murassa eyledi çun şah mehdin
töşädi bilä saçty aşhab vä kin	cihanun eglemezleridi ahdın
(Zayonçkovski, 1958, s.291)	(Flemming, 1974, s.479)

Qütb əsərini “Niçä söz hatimat kitab-da ajtur ustād”, Fəxri isə “Hatm-i kitab” başlıqlı fəsillə bitirir. Fəxri sonda əsərin yazılma tarixi və oğullarının vaxtsiz vəfatı haqqında məlumat vermişdir:

tirig bolmyşça əj Qutb anlayul kim	dilersen Fahriya kim şad olasın
tilägim bar sendin bir tiläkim	cihanda qayğudan azad olasın
qamuşdyn bilsän äksük özününi	Çalap verdüginə eyle qanaat
adaqlar asra jer qylsañ jüzününi	hasud olmağı edinme sanaat

körärsän dürr təniz astynda qaldy   özünə gerü kine verməgil yol
 soñ asra qalmyşyndyn başqa qaldy   Çalap qullarına hoş mihrüban ol
 (Zayonçkovski, 1958, s.299-300)   (Flemming, 1974, s.484)

Şairin orijinal əsərə özünün xüsusi münasibəti vardır ki, bu da Qütbün “Xosrov və Şirin” poeması ilə Nizaminin eyniadlı poemasını sətir-sətir müqayisə etdikdə aydın olur. Orijinal dili mükəmməl bilmək, onun ilkin mənbələri ilə tanışlıq, yenidən qurulan əsərin obrazlarına və ruhuna yaxınlıq hissi tərcüməçiyə orijinal mətnə daha yaradıcı yanaşma imkanı verir:

Qazan kimi qaynayıb ehtiraslar /eşq/ yaratdım

Nizaminin balından halva bişiridm. (Qanixanov, 1994, s.11)

Əsərin orijinalında Nizami hadisələrin içərisinə kifayət qədər fəal şəkildə daxil olur, qəhrəmanların hərəkətlərinə münasibət bildirir, özündən danışır, ayrıca fəsilə oğluna nəsihət verir. Türk dilli poemada vəziyyət daha mürəkkəbdir. Yəni bir müəllifin rolunda üç şəxs iştirak edir: orijinal mətnin müəllifi, yəni Nizami Gəncəvi, işinə sərbəst yanaşan tərcüməçi, yəni Xarəzmli Qütb və yaradıcılığını büruzə verən katib, Berke Fəqih.

Giriş fəsilələrində şeirin yazılma səbəblərinin izahı ilə əlaqədar olaraq tərcüməçi şair özünü xatırladır. Əsərdə Qütbədən başqa, Nizami obrazı da aydın şəkildə yer almışdır. Tərcüməçi bunu bəzi yerlərdə açıq şəkildə xatırladır.

Fəxrinin tərcüməsində isə şairin öz obrazına və Nizaminin obrazına rast gəlirik:

Fəxri	Qütb
şehüm buyruğına qıldum itaat	Rävān äj Qutub tärkin keč bolur bil
dil ü candan be-qadr-i istitaat	ne bilgäj-lär säni sözlätməsän til
gücüm yetdükce oldum tercümani	Nizami nazmy janlyğ tüz sözüñni
Nizaminün ki şad olsun revani	anyn bälğüt hanuğ-ya bu özüñni
(Flemming, 1974, s.264)	(Zayonçkovski, 1958, s.32)

“Qütbün tərcüməsinin mətnində Berke Fəqihin özündən bəhs etdiyi 51 beyt yer almışdır və poemanın mətnindəki bəzi cüzi dəyişikliklərin məhz katib tərəfindən həyata keçirilməsi imkanını istisna etmək çətinidir” (Qanixanov,1994:s.12). Fəxrinin tərcüməsində isə heç bir katibin yazısına, beytinə rast gəlinmir:

järī berdi uyan tükätdim bitib

idim-kä burunraq tükäl ajytyb

idim tävfıq berdi tamām qyldym oş

jädigār mäniñdi saña qojdum oş (Zayonçkovski, 1958, s.301)

Nəticə

Nizami Gəncəvinin XIV. əsr türk tərcümələri şairin “Xosrov və Şirin” əsərinin türk xalqları arasında yayılıb məşhurlaşmasında və sonrakı yüzilliklərdə təşəkkül tapmış ədəbiyyatın mövzu dairəsinə daxil olmasında xüsusi rola malikdir. Həm Qütbün, həm də Fəxrinin tərcüməsi yaşadıkları dövrün və coğrafiyanın ictimai-siyasi və mədəni mənzərəsi haqqında müəyyən qədər məlumat

əldə etməyə imkan yaradır. Hər iki Türk şairin əlyazmaları “Xosrov və Şirin” poemasının ən qədim tərcüməsi olaraq tarixə düşmüşdür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR

- Araslı, H. (1958.). *Böyük Azərbaycan şairi Füzuli*. Bakı: Uşaqgəncləşmə.
- Araslı, N. (1980). *Nizami və Türk Ədəbiyyatı*. Bakı: Elm.
- Flemming, B. (1974). *Fahris Husrev u Şirin*. Eine Türkische Dichtung Von 1367. Wiesbaden. 487.
- Gülmez, M. (2003). *Fahri'nin "Husrev ü Şirin"i (2317-4683)*. Metin-Gramer-Sözlük. Yüksek Lisans Tezi. Konya18.
- Nağısoylu, M. (1985). *Orta əsrlərdə Azərbayacanda tərcümə sənəti*. Bak: Elm.
- Алиев, Г.Ю. (2000). *Темы и сюжеты Низами в литературах народов Востока*. Москва, «Наука», 331.
- Бертельс, Е.Э. (1956). *Творческий путь поэта*. М., Издательство А.Н СССР, 101-128.
- Бертельс, Е.Э. (1965). *Навои и Джамии*. М. Наука.
- Ганиханов, М. А. (1994). *Сравнительный анализ поем «Хосров и Ширин» Низами и Кутба*. Автореферат дисс. Фил. Наук. Ташкент 23 с. (стр 8)
- Зайончковский, .А. (1962). *Ближний и Средный Восток*. Сборник научных статей/ А. Зайончковский. М (стр 56-62).
- Мухаметзянов, И. М. (2009). *Фольклор в поему Кутба «Хосров и Шириб»*. Диссертация. Канд. филол. наук. Казан. 150 стр (стр 7)
- Наджип, Е.Э. (1979). *Историко-сравнительный словарь тюркских языков XIV века*. Книга I. Москва. Наука. 479стр. (стр. 31).
- Тагирджанов, А.Т. (1946). *«Хосров и Ширин» Кутба: Дис. ...канд. филол. наук/ Тагирджанов А.Т Ташкент, 252 стр.*
- Теер, Е. (2012). *«Низами Гянджеви в польских исследованиях и переводах*. Баку. 104 стр. (стр 86).
- Халилов, П. (1987). *Низомий «Хусров ва Ширин»ининг Кутб тачжимаси// Узбек тили ва адабиети*. Ташкент, «ФАН» №2 (стр. 35-72).
- Шарафиддинов, О. (1978). *Низомий ва Кутб*. Танланган асарлар. Тошкент. Узбекистон. «Фан» нашриети.